

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC 80 (82)

ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2016

YEARBOOK

2016

ГОДИНА 7

VOLUME VII

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2016
YEARBOOK

ГОДИНА 7

VOLUME VII

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

ГОДИШЕН ЗБОРНИК ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

За издавачот:

доц. д-р Драгана Кузмановска

Издавачки совет

проф. д-р Блажо Боев

проф. д-р Лилјана Колева-Гудева

проф. д-р Виолета Димова

доц. д-р Драгана Кузмановска

проф. д-р Луси Караниколова -Чочоровска

проф. д-р Светлана Јакимовска

доц. д-р Ева Горѓиевска

Редакциски одбор

- проф. д-р Ралф Хајмрат – Универзитет од Малта, Малта
проф. д-р Нецати Демир – Универзитет од Гази, Турција
проф. д-р Ридван Цанин – Универзитет од Едрене, Турција
проф. д-р Стана Смиљковиќ – Универзитет од Ниш, Србија
проф. д-р Тан Ван Тон Та – Универзитет Париз Ест, Франција
проф. д-р Карин Руке Бритен – Универзитет Париз 7 - Дени Дидро, Франција
проф. д-р Роналд Шејфер – Универзитет од Пенсилванија, САД
проф. д-р Кристина Кона – Хеленски Американски Универзитет, Грција
проф. д-р Златко Крамариќ – Универзитет Јосип Јурај Штросмаер, Хрватска
проф. д-р Борјана Просев-Оливер – Универзитет во Загреб, Хрватска
проф. д-р Татјана Гуришиќ-Беканович – Универзитет на Црна Гора, Црна Гора
проф. д-р Рајка Глушица – Универзитет на Црна Гора, Црна Гора
доц. д-р Марија Тодорова – Баптистички Универзитет од Хонг Конг, Кина
доц. д-р Зоран Поповски – Институт за образование на Хонг Конг, Кина
проф. д-р Елена Андонова – Универзитет „Неофит Рилски“, Бугарија
м-р Диана Мистреану – Универзитет од Луксембург, Луксембург
проф. д-р Сузана Буракова – Универзитет „Павол Јозев Сафарик“, Словачка
доц. д-р Наташа Поповиќ – Универзитет во Нови Сад, Србија
проф. д-р Светлана Јакимовска, доц. д-р Марија Кукубајска, проф. д-р Луси
Караниколова-Чочоровска, доц. д-р Ева Горѓиевска, проф. д-р Махмут Челик,
проф. д-р Јованка Денкова, доц. д-р Даринка Маролова, лектор д-р Весна Коцева, виш
лектор м-р Снежана Кирова, лектор м-р Наталија Поп-Зариева, лектор м-р Надица
Негриевска, лектор м-р Марија Крстева

Главен уредник

проф. д-р Светлана Јакимовска

Одговорен уредник

доц. д-р Ева Горѓиевска

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

лектор м-р Биљана Петковска, лектор м-р
Крсте Илиев, лектор м-р Драган Донеv
(англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров, Благој Михов

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. факс 201, 2000 Штип
Р. Македонија

YEARBOOK FACULTY OF PHILOLOGY

For the publisher:

Ass. Prof. Dragana Kuzmanovska, PhD

Editorial board

Prof. Blazo Boev, PhD

Prof. Liljana Koleva-Gudeva, PhD

Prof. Violeta Dimova, PhD

Ass. Prof. Dragana Kuzmanovska, PhD

Prof. Lusi Karanikolova-Cocorovska, PhD

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD

Ass. Prof. Eva Gjorgjievska

Editorial staff

Prof. Ralf Heimrath, PhD— University of Malta, Malta

Prof. Necati Demir, PhD— University of Gazi, Turkey

Prof. Rıdvan Canım, PhD— University of Edrene, Turkey

Prof. Stana Smiljkovic, PhD— University of Nis, Serbia

Prof. Thanh-Vân Ton-That, PhD— University Paris Est, France

Prof. Karine Rouquet-Brutin PhD— University Paris 7 – Denis Diderot, France

Prof. Ronald Shafer— University of Pennsylvania, USA

Prof. Christina Kkona, PhD— Hellenic American University, Greece

Prof. Zlatko Kramaric, PhD— University Josip Juraj Strosmaer, Croatia

Prof. Borjana Prosev – Oliver, PhD— University of Zagreb, Croatia

Prof. Tatjana Gurisik- Bekanovic, PhD— University of Montenegro, Montenegro

Prof. Rajka Glusica, PhD— University of Montenegro, Montenegro

Ass. Prof. Marija Todorova, PhD— Baptist University of Hong Kong, China

Ass. Prof. Zoran Popovski, PhD— Institute of education, Hong Kong, China

Prof. Elena Andonova, PhD— University Neofilt Rilski, Bulgaria

Diana Mistreanu, MA— University of Luxemburg, Luxemburg

Prof. Zuzana Barakova, PhD— University Pavol Joseph Safarik, Slovakia

Ass. Prof. Natasa Popovik, PhD— University of Novi Sad, Serbia

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD, Ass. Prof. Marija Kukubajska, PhD, Prof. Lusi Karanikolova-Cocorovska, PhD, Ass. Prof. Eva Gjorgjievska, PhD, Prof. Mahmut Celik, PhD, Prof. Jovanka Denkova, PhD, Ass. Prof. Darinka Marolova, PhD, lecturer Vesna Koceva, PhD, lecturer Snezana Kirova, MA, lecturer Natalija Pop-Zarieva, MA, lecturer Nadica Negrievska, MA, lecturer Marija Krsteva, MA

Editor in chief

Prof. Svetlana Jakimovska, PhD

Managing editor

Ass. Prof. Eva Gjorgjievska, PhD

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasova

(Macedonian language)

lecturer Biljana Petkovska, lecturer Krste

Iliev, lecturer Dragan Donev

(English language)

Technical editor

Slave Dimitrov, Blagoj Mihov

Address of editorial office

Goce Delchev University

Faculty of Philology

Krste Misirkov b.b., PO box 201

2000 Stip, Republic of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENTS

Јазик

- Марија Кусевска, Билјана Ивановска, Нина Даскаловска**
ГОВОРОТ НА ИЗУЧУВАЧИТЕ НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК
НАСПРЕМА ГОВОРОТ НА РОДЕНИТЕ ГОВОРТЕЛИ 7
- Марија Леонтиќ**
МЕСТОТО И УЛОГАТА НА ТУРСКИТЕ ЛЕКСИЧКИ ЕЛЕМЕНТИ
ВО ИСТОРИСКИОТ РАЗВОЈ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК..... 17
- Даринка Маролова**
СИНТАКСИЧКА ПОВЕЌЕЗНАЧНОСТ 27
- Светлана Јакимовска**
КОН ПРЕВОДОТ НА „ЛЕНКА“ ОД КОЧО РАЦИН НА ФРАНЦУСКИ ЈАЗИК 33

Книжевност

- Толе Белчев, Александра Трајанова**
НАРАТОРИТЕ И НАРАТЕРИТЕ ВО РОМАНОТ
„БАБАЦАН“ ОД ЖИВКО ЧИНГО..... 47
- Снежана Петрова**
THE ORIGINALITY OF DRAMATIC ACTION (dispositio) 61
- Ева Ѓорѓиевска**
ИДЕНТИТЕТОТ НА АЛБЕРТИНА ИЛИ ЗА НЕДОЛОВЛИВАТА
СТВАРНОСТ КАЈ ПРУСТ 71
- Толе Белчев, Ранко Младеноски**
„МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА“ –
НОВИ ИНТЕРПРЕТАТИВНИ АСПЕКТИ..... 85

Методика

- Весна Продановска Попоска**
УЛОГАТА НА ПРАВИЛНИОТ ИЗГОВОР ПРИ КОМУНИКАЦИЈАТА
НА АНГЛИСКИ ЈАЗИК ИЗУЧУВАН КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК 97

НАРАТОРИТЕ И НАРАТЕРИТЕ ВО РОМАНОТ „БАБАЦАН“ ОД ЖИВКО ЧИНГО

Апстракт: Овој труд со наслов „Нараторите и наратерите во романот *Бабацан* од Живко Чинго“ претставува еден вид читање на романот „Бабацан“. Структурата и содржината на романот „Бабацан“ е презентирани со помош на елементи на наратологијата, поточно со детална анализа на нараторите и наратерите како едни од базичните структурни елементи на нарацијата, но и на наратологијата. Трудот започнува со кратки појаснувања за наратологијата како наука за структурата на раскажувачкиот текст, потоа следува објаснување на термините нарација, наратор и наратер. Главниот дел содржи детална анализа на нараторите и наратерите во романот „Бабацан“ од Живко Чинго. Во романот „Бабацан“ постојат повеќе видови наратори кои може да се класифицираат во неколку групи. Нараторите во романот се претставени преку ликови во книжевното дело. Како корелат на нараторите, во романот постојат и ликови-нратери. Наратерите се претставени преку неколку ликови во романот. Со помош на анализата на нараторите и наратерите може да се согледа специфичноста на овој роман за што станува збор во заклучокот на овој труд.

Клучни зборови: *нратологија, нарација, наратор, наратер, Живко Чинго, „Бабацан“.*

Tole BELCEV, Ph.D²
Aleksandra TRAJANOVA *

THE NARRATORS AND NARRATEES IN THE NOVEL ‘BABAJAN’ OF ZIVKO CINGO

Abstract: This thesis represents a kind of reading of the novel “Babajan”. The composition and contents of the novel are presented by the elements of the narratology, i.e. by detailed analysis of the narrators and the narratees as one of the basic structural elements of the narration, as well as of the narratology. The thesis begins with short explanation of the narratology as a science about the structure of the narrative text, followed by explanation of the terms “narration”, “narrator”

^{1*} Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Македонија.

^{2*} Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia

and “narratee”. The main part of the thesis is consisted by a detailed analysis of the narrators in the novel “Babajan”. There are many different types of narrators who can be classified in several groups. The narrators in the novel “³Babajan” are represented through the characters of the literary work. As a co-relation with narrators there are narratees represented through the characters of the novel. The specifics of this work can be seen by the analysis of the narrators and narrates, which are given in the conclusion of this thesis.

Keywords: *narratology, narration, narrator, narrate, Zivko Cingo, “Babajan”*.

1. Вовед

Почнувајќи од најстарите времиња на човечката цивилизација, на секое место каде што постои живот на различни јазици па сè до денешните електронски книги, кај човечкото битие постои потреба да кажува, да раскажува за својот живот. Тоа раскажување е присутно на секое катче на планетата Земја каде што може да се слушне човечки збор. Таа потреба за раскажување се манифестира и се трансформира низ различни облици и начини.

Раскажувањето различно се манифестирало во различни епохи од човечката цивилизација. Но, едно останало исто – потребата на човекот да раскаже за себе, за другите, за животот, да му пркоси на времето и да опстојува до ден-денешен. Раскажувањето е неизоставен дел на поголем број литературни дела. Во основата на различни литературни видови како што се еп, новела, роман, повест, расказ, епска песна, балада, романса, поема, се крие приказна. Различните литературни видови се само потврда дека приказната може да се раскаже на различни начини. Тие претставуваат различни варијанти на приказната која човекот уште од својот прапочеток се обидува да ја раскаже – повторно и повторно.

Како резултат на богатата традиција и историја на раскажувањето и на приказните, во втората половина на дваесеттиот век се развива посебна наука наречена наратологија чиј предмет на проучување е токму раскажувањето. Наратологијата како наука има за цел да ги открие законитостите на раскажувањето и на читателот да му ја доближи и објасни структурата на раскажувањето.

2. За науката за раскажувањето

Литературата со милениуми е предмет на интерес кај човекот. Тоа магично прибежиште од реалноста претставува еден посебен свет кој постојано се менува, надополнува, збогатува, открива, истражува, пренесува... Истовремено со создавањето на литературата се развива и потребата таа литература да се објасни, толкува, анализира и открива. Резултатите од таа потреба, во текот на историјата на човештвото, се класифицирани во еден посебен систем со свои законитости и методи наречен наука за литературата. Како што е

општопознато, науката за литературата е составена од три научни дисциплини чиј предмет на проучување е литературата. Тоа се: историја на литературата, теорија на литературата и литературна критика. Овие дисциплини ја проучуваат литературата од различен агол.

Теоријата на литературата претставува организиран систем од методи со чија помош се проучуваат (истражуваат) законитостите, принципите и начелата со кои е создадена книжевноста. Теоријата има за цел да ја проучи „граматиката“ на литературата. Како дел од теоријата на литературата, во втората половина на дваесеттиот век се појавува нова научна дисциплина наречена наратологија чиј предмет на проучување се карактеристиките на книжевните дела напишани во проза.

Наратологијата (лат: *narratio* – раскажување, *logos* – наука, учење) е книжевно-теориска спознајна дисциплина која ги проучува составните делови и законitosti на книжевните постапки во еден раскажувачки текст. Таа е наука за раскажувањето. Со помош на нејзините аналитички методи, наратологијата како наука придонесува да се разбере феноменот на раскажувањето. Наратологијата како наука се развила со помош на структуралистичкиот метод. Сепак, почетоците на оваа наука може да се пронајдат во првите децении од дваесеттиот век со дејствувањето на руската формалистичка школа. Базата на оваа наука, на пример, може да се пронајде во учењето на припадникот на руската формалистичка школа, Владимир Јаковлевич Пропп, особено во неговата култна книга „Морфологија на сказната“ (1928), но и кај Виктор Шкловски кој, меѓу другото, укажувал на дистинкцијата меѓу термините фабула и сиже.

Како вистински почеток на наратологијата, сепак, се наведува 1966 година, кога во Париз е објавен осмиот број од списанието *Communication* во чија уводна статија „Вовед во структуралната анализа на раскажувачките текстови“, Ролан Барт зборува за наратологијата. Оваа статија се смета за манифест на наратологијата, а Ролан Барт – основоположник на наратологијата. Барт воведува неколку клучни термини во науката за раскажување, како што се нуклеус, катализатор, функции и индиции. Според Барт, секое раскажување содржи еден „нуклеус“ во кој се наоѓаат сите важни елементи на нарацијата, односно на раскажувањето.

3. Нарација, наратор, наратер

Како основни термини во науката за раскажувањето, односно во наратологијата, се забележуваат: нарација, наратор, наратер.

Нарација е раскажување, кажување. Терминот *нарација* води потекло од латинскиот збор *narratio* што значи раскажување, кажување. Имено, нарацијата, односно раскажувањето, претставува предочување (излагање) на одредени настани во нивниот хронолошки редослед или, пак, во една специфично организирана форма определена од авторот. (Младеноски, 2012: 23). Нарацијата

претставува процес во кој се произведува говорот за настаните. Таа е еден вид ниво или рамниште кое постои паралелно со приказната и текстот. Нарацијата се среќава во беседништвото (ораторството), историјата и книжевноста, па соодветно на тоа се разликува *ораторска, историска и книжевна наратија*.

Книжевната наратија е една од базичните постапки која се користи во создавањето на еден книжевен текст. Таа е во основата на литературниот род епика. Овој вид наратија значи претставување на имагинарни настани според замислата на авторот на книжевното дело. Претставените настани би требало да се случуваат според елементарната логика на наратијата.

Наратор е еден од клучните термини во наратологијата. Со терминот наратор се означува субјектот на дискурсот. Наратор (лат: *narrator*) го означува оној или она што раскажува. Нараторот е глас чија задача е да раскажува. Во средината на секоја наратолошка анализа на одредено прозно книжевно дело е нараторот. Според познатиот теоретичар и наратолог Цветан Тодоров, не постои наратија без наратор. Многу чести се грешките во мислењата дека авторот и раскажувачот се едно. Во наратологијата се прави строга дистинкција помеѓу оној кој е автор на текстот и оној кој ја води наратијата. Авторот му претходи на текстот додека нараторот е дел од структурата на наратијата. Нараторот може да се сфати како улога за која авторот одредува кому ќе му ја додели. Нараторот е еден од шесте елементи на шемата на наративната комуникација, предложена од теоретичарот и наратологот Симор Четмен. Шемата на наративната комуникација е важна структура без која не може да се замисли детална анализа на одреден вид наратија. Според професорот Венко Андоновски, оваа шема е нужен услов во секоја компетентна литературна расправа. Таа е составена од следните елементи: реален автор, имплицитен автор, наратор, наратор, имплицитен читател и реален читател. (Андоновски, 1995: 140).

Теоретичарот Вејн Бут ги воведува категориите убедлив и колеблив наратор. Убедлив наратор е нараторот кој постапува во согласност со нормите на имплицитниот читател, додека колебливиот наратор не постапува така. Симор Четмен тврди дека сезнаечкиот, омнисцентниот наратор може да се јавува во две форми: омнисцентен сеприсутен (омнипрезентен) и омнисцентен прикриен (минимален) наратор. Омнисцентниот сеприсутен наратор е секогаш присутен, односно забележлив во наратијата и најчесто раскажува во прво лице еднина. Вториот тип наратор, омнисцентен прикриен, не е забележлив за читателите, тој е прикриен односно „безличен“ наратор. За овој наратор доминантно е раскажувањето во формата „тој“, но и раскажувањето во формата „ти“ со автентично значење за второ лице еднина.

Врз основа на припадноста на нараторите во групата на антропоморфни битија или кон животни и неживи предмети се разликуваат антропоморфни и неантропоморфни наратори. Во овој труд анализата на нараторите е извршена според следните класификации:

- А) омнисцентен сеприсутен и омнисцентен минимален наратор;
- Б) убедлив и колеблив наратор;
- В) антропоморфен и неантропоморфен наратор.

Наратер (narratee) е термин воведен од теоретичарот Џералд Принс. Според Венко Андоновски, наратерот е формална и легитимна инстанца на наративниот текст, она што во лингвистичката комуникација му одговара на јас како ти, или оној кому во најтесна смисла на зборот му се обраќа нараторот. (Андоновски, 2013: 155). Наратерот е елемент од шемата на наративната комуникација создадена од Симор Четмен. Со терминот *наратер* се означува некој или нешто што ја слуша или чита нарацијата од нараторот во книжевниот текст.

4. Нараторите во романот „Бабацан“

Романот „Бабацан“ од македонскиот автор Живко Чинго првпат е објавен постхумно, во 1989 година. Романот е составен од дваесет и осум поглавја кои се сместени во две целини. Првиот дел содржи осум глави, додека вториот дел е составен од дваесет глави. Пред почетокот на секоја глава стои соодветен наслов. Ова книжевно дело е карактеристично според својата специфично изградена структура. Романот претставува збир од нарации од различни наратори кои во текот на делото се испреплетуваат. Во романот улогата на наратор им припаѓа на ликовите Мајстор Марко, Мајстор Варција и Мајстор Бербер. Основата на нарацијата е изведена преку овие тројца главни наратори. Во улога на наратор се јавуваат и ликовите дедото Машала и Бабацан, но од аспект на тројцата главни наратори. Според класификацијата на наратори, нараторите во романот „Бабацан“ им припаѓаат на следните групи:

А) Омнисцентен сеприсутен (омнипрезентен) наратор и омнисцентен прикриен (минимален) наратор

Во почетокот од првата глава на романот нарацијата ја води „безличен“ сезнаечки наратор од кого дознаваме каде, од кого и како е купена приказната за Бабацан. Раскажувањето е во прво лице (форма „јас“). Нараторот во почетокот од првата глава во првиот дел е омнисцентен сеприсутен. Во главата е даден детален опис на пазарот во Баска:

Патем, збор два, за тој чуден и чудесен пазар во Баска. Како рековме, умот да ти зајди од големи богатства и благодети, што велат, господ се растоварил, од пиле млеко ќе најдиш на пазарот во Баска, со свешто се тергуваше. (Чинго, 1989: 7).

Понатаму, следува коментар од нараторот:

Тврдам оти името токму му беше најдено, тезгињата беа полни и преполни со секакви плодови и стоки, берикетлиско нешто, ка во онје приказми, што ти сака душа, само маљку да замижиш и теа што ти е во умот и душата веднаш пред очи ти излегува. (Чинго, 1989: 7).

Нараторот дава и исказ за она што ликот не го рекол: *Трговецот приказѓија внимателно го ислуша чвекот, се замисли, потоа полека, како од многу длабоко да ги вадеше зборовите, рече...* (Чинго, 1989: 23).

Од страна на нараторот е дадена дефиниција за ликот Народен Приказѓија на пазарот во Баска:

Благост и добрина избиваше од свекој негов збор, само тја слаба насмевка на усните што, одвреме навреме му се јавуваше, како суво секавиче тја го издаваше уморното, несреќно срце. (Чинго, 1989: 22).

Во вториот дел од првата глава, нарацијата ја презема ликот Мајстор Марко. Раскажувањето на овој наратор е во трето лице (форма „тој“). Нараторот настапува од позиција на сеприсутен прикриен (минимален) наратор. До крајот на првата глава нараторот раскажува без поголеми психологизации на ликовите и без свои мислења за постапките на ликовите.

Наратор во нарацијата од втората глава во првиот дел е ликот Мајстор Варџија што се дознава дури со првата реченица од третата глава. Во втората глава, нараторот Мајстор Варџија нарацијата ја води од аспект на ликот Мајстор Марко. Ликот Мајстор Марко во втората глава е фокализатор. Нарацијата во втората глава е во прво и трето лице еднина. Кога раскажувањето е во прво лице еднина, нараторот постапува од позиција на омнисцентен сеприсутен наратор:

Кога ќе ти дојт најтешко на душата, во таков час ќе го соопштиш аманетот, му паднаа на ум зборојте од деда му Марко, на него беше крстен, тој го заучи за гурбет, тој го порасна и од него писмо и јазици изучи и да читат, и арапско писмо да толмачит и арапско писмо да пишува. (Чинго, 1989: 34).

Во поголем дел од втората глава нараторот раскажува во трето лице, но постојат места во текстот каде што дава свои забелешки со кои ја открива својата позиција како наратор.

Во третата глава од првиот дел на романот, ликот Мајстор Варџија ја продолжува нарацијата. Овој лик раскажувањето го води базирано врз она што ликот Мајстор Марко му го кажал. Нараторот во оваа глава е омнисцентен сеприсутен. Присуството на нараторот во втората глава е особено забележливо во искажувањата од следниот тип:

Август време беше, не знам токму кој ден, срамота е да се лажи де, беше некој ден пред или некој ден по Голема Богородица. Најубаво време во годината, сливата зрела, сè зрело, едни сливи сочни, јадри, ти се чинат не сливи туку флорини, злато. (Чинго, 1989: 37).

Во ова поглавје Мајсторот Варџија ја раскажува приказната на одреден број ликови и постои меѓусебна комуникација помеѓу нараторот и ликовите кои го слушаат, односно нараторите. Нивниот разговор, исто така, претставува пример каде што лесно се забележува и воочува присуството на нараторот:

Мурат, Султан Мурат! Де запрете луѓе да видиме што беше со Мурата, до кај втаса Муратчево! (Чинго, 1989: 38).

Деветтата глава од првиот дел започнува со нарацијата на ликот *Мајсторот*. Тој наратор раскажува во трето лице еднина од позиција на омнисцентен прикриен наратор. Неговото раскажување не содржи искази со кои читателот би го забележал неговото присуство. Од средината на осмата глава од вториот дел нарацијата ја презема ликот Машала. Тој ја води нарацијата до крајот на романот. Нарацијата е водена преку обичен разговор меѓу ликот Машала кој раскажува и ликот ефенди Бабо кој е во позиција на наратер. Нарацијата водена од дедо Машала е во рамките на раскажувањето на Мајсторот. Тоа се забележува на крајот од единаесеттата глава од вториот дел. Нивните позиции меѓусебно се испреплетуваат во романот. На одредени места ликот Машала раскажува во форма на трето лице еднина, а понекогаш нарацијата е во прво лице еднина. Па така, во единаесеттата глава од вториот дел присутни се двете форми:

1. Раскажување во трето лице („тој“ форма):

А долу, луѓето се чудат што ги нема овчарите, козарите, ни овчар ни козар, ни овчарка, ни козарка цела седмица не слезе од планината, никој жив не се стори, белџа работа. (Чинго, 1989: 193).

2. Раскажување во прво лице („јас“ форма):

Не знам, бабо, дали си пробал од Баскиот грав или не си пробал, аку не си пробал, да знаеш ќе сторам некој ниет, по гурбетчиите ќе ти пуштам едно торбе, и за да пробаш, а и многу лекоит е, лекува секаква болести, а најмногу сонот му го крепи на човека, ама ќе сториш ниет со луто пиперче ќе го јадиш. (Чинго, 1989: 193).

Нараторот во единаесеттата глава раскажува понекогаш од позиција на омнисцентен сеприсутен, а на одредени места од позиција на омнисцентен прикриен наратор.

Б) Убедлив и колеблив наратор

Убедливиот наратор почесто е присутен во реалистичните нарации, додека колебливиот наратор е карактеристичен за модернистичките и постмодернистичките нарации. Убедливиот и колебливиот наратор може да бидат претставени преку сите форми за раскажување („јас“ форма, „ти“ форма или „тој“ форма). Во романот „Бабацан“ постојат примери за убедлив и за колеблив наратор.

Во нарацијата се среќаваат детални описи со најситни детали, презентирање на подробности за одреден лик, фактографски прикази на разговор помеѓу два или повеќе ликови, како и постоење на конкретни забелешки поврзани за одреден настан кои сведочат дека во романот „Бабацан“ постои убедлив наратор. Како пример за постоење на убедлив наратор во романот сведочи следниот извадок од глава четири од првиот дел:

А мајсторот, како што си имаше обичај, го извади својот гурбетчиски дефтер и со арапско писмо, што подоцна во институтот за национална историја на Македонија, ќе го протолмачи умниот Ариф Старова, ове го запиша: - Роб не е онја човек кого господарот под синжири го носит на пазарот за продавање, туку роб је онја несреќник кој самиот себе се продават и остават друзите да му одредат цената на неговото тело и душа. (Чинго, 1989: 50).

Во овој извадок нараторот во првата реченица дава податок за постапка која ликот имал обичај често да ја прави и тоа кај читателот влева доверба и сигурност. Нараторот дава информација дека тоа што ликот го напишал, подоцна е протолкувано од страна на Ариф Старова во Институтот за национална историја. Нараторот е убедлив и во првата глава од романот. Тоа се воочува во извадокот:

Влезен број осум артикал, кофе, свекаво кофе: Кофе Панама, 1 650 динари, Кофе Сантос, 1 700, Кофе Кенија 1 700, Кофе Платасион 1 600, Кофе Сантос, 1 700, Кофе Минас 1 600, Кофе Арабика, 1 800, Кофе Марица 1 200, Кофе Витаминка 1 300, Кофе Орјентал, 1 100 килограм... (Чинго, 1989: 11).

Нараторот дава конкретни податоци и е сигурен во своето излагање. Читателот не може да пронајде индиции според кои би се сомневал во нарацијата. Во втората глава од првиот дел нараторот детално објаснува одреден настан:

Значи, не галиба, туку навистина султанот бил излезен на прошетка, а секогаш за Курбан Бајрам по рамазанот тој излегувал низ Егејцкото Море оти испоснат и ослабен, а морската ава многу му го враќала кувчетот и здравјето, егејцкиот ветар многу му ја закрепнувал и снагата и душата. (Чинго, 1989: 30).

Во третата глава од вториот дел како пример за убедлив наратор сведочи следниот извадок:

За среќа чпиуните, на време го пробудија Стариот бег, валија-кадија, вака и вака, бунт, сиот Прилепец тргнал наваму, а ги води еден Москов ѓаур на бел коњ, а кобилава беше црно влакно, нејсе, чпиунска работа, во крвта им е сè да е на нивното, и не само белиов коњ, туку цела ѓаурска коњица и топој влечкаат и лајѓи, магарињава, немаат едно магаре во Прилеп, собрани на куп, со кошињата натоварени со черѓичиња преку кошињата како лајѓи, како бродој, како чуда, прилепско поле станало прилепско море, Дарданелите. Сонлија бегот, а ја знаеше и оти се вриет, се клокотит во народот, стана и така мамурен, недоспан имаше доста немирен сон, од часот кога синот му се изгуби, од кога три дена, ноќта по свадбата, тој срам, таа болка не можеше да ја преболи, аку виде плева народ и коњи, коњаница и лајѓи и браној, сè беше вистина. (Чинго, 1989: 127).

Во овој извадок постојат индиции и знаци од историјата кои би можеле да бидат од корист за убедливоста на нараторот. Нараторот употребува топоними

како што се Прилепец и Дарданелите, функции на важни луѓе од минатото како што се бег, валија и кадија и навестува дека настанот би можел да се случи за време на петвековното ропство на Македонија под османлиска власт.

Во третата глава од првиот дел на романот нараторот Варџија претставува колеблив наратор. Тоа може да се забележи во исказот:

Август време беше, не знам токму кој ден, срамота е да се лажи де, беше некој ден пред или некој ден по Голема Богородица. (Чинго, 1989: 37).

Нараторот признава дека не знае точно кога се случило дејството за кое се зборува понатаму во текстот. Тој кажува само дека тоа се случило во август, а за денот не е сигурен. Навестува само дека тоа било некој ден пред или по празникот Голема Богородица, кој навистина се празнува во август. Пример за колеблив наратор постои и во четвртата глава од првиот дел на романот. Во тоа поглавје нараторот Мајстор вели:

Заборавив да кажам, рече Мајсторот, пустиот Оца толку добра душа, како и како што понавреме да втаса за да ја спаси жената заборава дури и налани да си стави на нозете, така бос ходаше по аргатскиот пат, не жалејќи и не гледајќи ги нежните алахови нозе, кој беа бели како џут и како везени од едни тенки сини кончиња, такви свети жилчиња, та каде нога негова цапна и ден денеска бележани и свети се чуваат тие места по аргатскиот пат. (Чинго, 1989: 47).

Во првата реченица од овој извадок, нараторот соопштува дека заборава да каже. Токму зборот *заборавив* исказан од нараторот не влева доверба кај читателот. Читателот не е сигурен во раскажувањето на овој наратор. Тоа буди сомнеж дека можеби и некои други нешта важни за нарацијата се изоставени.

Во петтата глава од првиот дел нараторот Мајстор повторно ја прикажува својата несигурност и непостојаност во нарацијата. Тоа може да се забележи во извадокот:

Кај застанавме – праша Мајсторот – мислам кај имата бевме, таму, како рековме. (Чинго, 1989: 59).

Нараторот не знае до каде е со своето раскажување. Тој не е сигурен во текот на својата нарација и затоа го упатува тоа прашање до своите слушатели, до нараторите.

На почетокот од осмата глава од првиот дел постојат уште неколку искази кои експлицитно ја потврдуваат колебливоста на нараторот:

Можеби мене ми се пристори, рече, не знам, не беше сигурен. (Чинго, 1989: 77).

Во оваа реченица присутни се зборовите *можеби, не знам и не беше сигурен*. Значењето на овие зборови може да се толкува како неизвесност, несигурност, нејасност, дилема, сомневање и неточност во исказот. Читателот не е сигурен дали раскажувањето е веродостојно. Тоа се потврдува и со исказот:

Нејсе – рече Мајсторот, кај застанавме? (Чинго, 1989: 77).

Во осмата глава сместена во вториот дел, нараторот повторно е колеблив:

Со млеџкалцата, – рече Мајсторот, запре да си го наоштри бричот, се смешкаше, знаеш ами арно ме праща, рече и бидејќи се колнав оти само вистината ќе ја зборувам, да ти ја речам вистината, пречесни, не знам што направија со млеџкалцата, како арно го рековте зборчето. Ал ќе правам. Тоа заборавав да го правам нашиот Бабаџан. (Чинго, 1989: 168).

Нараторот повторно не знае што се случило. Тој заборава да праща. Кога и нараторот признава дека не знае што и како нешто се случило, читателот е во дилема во врска со случувањето на настаните. Во деветтата глава и нараторот дедо Машала е претставен како колеблив, односно неуверлив наратор. Додека ликот Машала му раскажува за својата семејна историја на ефенди Бабо, постојат низа индиции во текстот кои сведочат за неговата колебливост како наратор. Почнувајќи ја својата семејна приказна, Машала не дава точни и сигурно потврдени информации за членовите на своето семејство. Во еден дел од текстот тој го раскажува разговорот помеѓу членовите од неговото семејство:

А Серафимче не знам како си го добил името, не, друго, друго уште, уште, рече дедо, значи, скучот, ги знаел, значи многу го болело тој со малку да рече нешто ме боли, се избунија, колку деца мори родивме, колку деца не знаеш, не сум ги родил јас... (Чинго, 1989: 176).

Во единаесеттата глава од вториот дел колебливоста е сè уште присутна во нарацијата на дедо Машала:

Ова ќе го заборавав, гајда да ти надуе, девет месеци на оро да играш, ни нозе да те заболат, ни ништо, таков свирко, таков веселник, севдаџија, гајдаџија, бог душа, не беше нешто да речеш арамија, зулумкар, друг пакос да направи, не, бабо, затве и како рисјанин и како турчин си остана на истиот ум, поштено до крајот. (Чинго, 1989: 187).

Нараторот е колеблив во својата нарација и во дванаесеттата глава која е дел од втората целина. Во еден дел од својата нарација тој вели:

Нејсе, не вјасајте, ет во вистината и не сакајќи ќе ја зрешевме работата, рече, ќе те подизлажев, аман ќе ми простиш, жити Алах. Реков сите сестри, не, не беше така, туку, кога го почнавме разговор, а реков аманетлиски, вистината да ја кажиме, вака беше. (Чинго, 1989: 200).

Раскажувајќи за своето семејство, нараторот признава дека понекогаш заборава и прави грешки.

Нараторот повторно во текот на нарацијата заборава да каже нешто важно за своето семејство. Во седумнаесеттата глава од вториот дел, нараторот признава:

Заборавав, честити ефендија, ова да го кажам, ние живеевме во Машалоско мало, по нашето презиме така се викаше местото. (Чинго, 1989: 240).

Користејќи го зборот *заборавив* нараторот остава впечаток како да раскажува несигурно и неубедливо. Колебливоста на нараторот Машала може да се забележи и во неговото претставување на ликовите. На различни места во романот еден ист лик – Спасија Спасеноска – е претставен различно, потоа промената на имињата и верата на членовите на семејството на Машала, трансформацијата на ликот младото Турче од жена во маж, ликот стрико Илија и неговите две умирачки и слично. На одредени места во нарацијата, нараторот не се сеќава точно што се случило, често признава дека заборавил или не знае точно како нешто се случило и со таквите постапки не остава впечаток на сигурен, убедлив и веродостоен наратор. Во овој роман, значи, присутен е и убедлив и колеблив наратор.

В) Антропоморфен и неантропоморфен наратор

Врз основа на припадноста на нараторите во групата на антропоморфни битија или кон животни или неживи предмети, нараторите се класифицираат во две групи: антропоморфни наратори (ликови кои се личности) и неантропоморфни наратори (ликови кои се животни, предмети, објекти). Нараторите во романот „Бабацан“ припаѓаат во групата на антропоморфни наратори. Нараторот-лик е претставен како личност. Тоа се нараторите: Мајсторот Марко, Мајсторот Варџија, Мајсторот Бербер и Машала. Припадноста кон човечкиот род на овие наратори може да се забележи на повеќе места во романот. Во првата глава од романот постои и опис на нараторот кој ќе ја раскаже приказната за Бабацан. Тоа се забележува во следниот извадок:

Јас сум тој еким-приказџија, пријателе – рече човекот, онја калуѓерче од оној свет – што беше замуабетен со бостанџијата толмач. Благост и добрина избиваше од секој негов збор, само тја слаба насмевка на усните што, одвреме-навреме му се јавуваше, како суво секавиче, тја го издаваше уморното, несреќно срце. – Што ќе ви е мојот сурат, човеку, од теа не ќе имаш никакво фајде... (Чинго, 1989: 22).

Кога нараторите ја водат нарацијата, среќаваат ликови-личности со кои се во непосредна врска. Нараторите-мајстори им ја раскажуваат приказната на одреден број ликови-личности. Нараторот дедо Машала му ја раскажува својата семејна историја и традиција на ефенди Бабо. Во приказната за семејството на дедо Машала се дознава за неговите родители, роднини, сестри и слично.

За припадноста на нараторот Мајстор Марко во групата на антропоморфни ликови сведочи и следниот извадок од романот:

Кога ќе ти дојт најтешко на душата, во таков час ќе го соопштиш аманетот – му паднаа на ум зборојте од деда му Марка, на него беше крстен, тој го заучи за гурбет, тој го порасна и од него писмо и јазици изучи и да читат, и арапско писмо да толмачит и арапско писмо да пишува. (Чинго, 1989: 34).

И имињата на нараторите сведочат дека ликовите се претставени како личности: Мајстор Марко, Варџија, Бербер, Машала.

5. Наратерите во романот „Бабаџан“

За романот „Бабаџан“ карактеристична е испреплетеноста на нараторите и наратерите во нарацијата. Во романот постои динамична и сложена наративна структура. Позицијата на нараторот и наратерот е променлива и динамична.

Во улога на наратели во првата глава од романот се јавуваат ликот Ристо Јонески и некои други ликови чии имиња не се споменуваат, но се дава податок за нивните професии: варџиите, камнарите, дрварите, овчарите и слично (Чинго, 1989: 27; 31; 37). Тие ја слушаат приказната која ја раскажува Мајсторот. На одредени места позициите на нараторот и наратерот се менуваат. Па така од позицијата на наратор се преминува во позицијата на наратер и обратно. Тоа може да се забележи во следниот извадок:

Пекмез – велит Ристе, о, бре, Мајсторе, пекмез-шербет ти е зборот да ти бидит, нејсе после да видиме како било, после да видиме што стана со штрчињата! (Чинго, 1989: 25).

Во овој исказ улогата на наратор му припаѓа на ликот Ристо, а улогата на наратер на ликот Мајстор и на другите дотогашни наратели.

Штрчиња како штрчиња, рече Мајсторот и се смее тој, се смејат луѓето како најсмешна приказна да кажува. (Чинго, 1989: 25).

Во овој исказ позицијата на наратор му припаѓа на Мајсторот, а во улога на наратер е ликот Ристо и другите.

Во третата глава од првиот дел на романот повторно се јавува наратерот. Во почетокот од главата нараторот Мајстор ја води нарацијата сè до моментот кога ликот кој ја слуша приказната не се вмешува. На одредено место наратерот Ристо вели: *Да не биде сам Алекс Степаноски* (Чинго, 1989: 37) и ја презема улогата на наратор.

Во седмата глава од првиот дел се забележува, исто така, вклучување и вмешување на наратерите во нарацијата. Интересно е што во текстот се споменува само името на ликот Ристо, додека идентитетот на преостанатите наратели не се споменува, туку се одбележува со терминот *луѓе* или, како што нагласивме погоре, со нивните професии. На почетокот од осмата глава во првиот дел на романот е претставен дијалог помеѓу Мајсторот и луѓето кои ја слушаат приказната:

Што е Мајсторе, му рекоја, – што занеме! Зар сега во најубавото ќе заприш? (Чинго, 1989: 77).

Луѓето кои ја слушаат нарацијата од позиција на наратели со овој исказ стануваат наратори, а вообичаениот наратор Мајстор станува наратер. Но, Мајсторот ја враќа првобитната улога и од наратер се преобразува во наратор:

Чувте некој глас, праша. (Чинго, 1989: 77).

Од деветтата до дваесеттата глава од вториот дел на романот, ликот Машала му раскажува за своето семејство на ефенди Бабо. Во овие глави во улога на наратор е ликот Машала додека улогата на наратер му припаѓа на ефенди Бабо. Во дваесеттата глава се вклучува и ликот Бабацан. Во дваесеттата глава во поголем дел нарацијата ја води ликот Машала, додека наратери се ликовите ефенди Бабо и Бабацан. Во деветтата глава од вториот дел на романот каде што основата на нарацијата му припаѓа на ликот Машала постои смена на позициите на нараторот и наратерот. Тоа може да се забележи во следниот извадок:

Да не те заморувам нешто, ефенди Бабо, му рече, аман и олку што си подумал како за човек за мене, никогаш не ќе ти заборавам, ни во век, да престанам аман. Големите се маките мој, не се доискажват.

Јаваш, јаваш, ефенди Машала, – Алах, ноќта за сладок човечки муабет, таман месечинчето му излезе над пенцере гледаш, му вели, курназ ефендија, и Алах чу муабетот и тој светли образот, белким ќе помогне, гајрет! (Чинго, 1989: 177).

Од овој извадок може да се забележи дека ликот Машала му раскажува на ликот ефенди Бабо. Наратор е Машала, а наратер е ефенди Бабо. Но, на одредени места во нарацијата, ликот ефенди Бабо активно се вклучува со некое прашање или забелешка. Во тој случај нивните позиции на наратор и наратер се променуваат. Кога ликот ефенди Бабо се вклучува активно во нарацијата, ликот ја добива улогата на наратор, а ликот Машала од позиција на наратор станува активен слушател, односно наратер.

6. Заклучок

Романот „Бабацан“ претставува едно комплексно и сложено книжевно дело. Во романот се присутни четири главни наратори кои ја водат нарацијата во прво лице еднина („јас“ форма) и трето лице еднина („тој“ форма). Заедничко за сите наратори во романот е колевливоста во нарацијата. Колевливоста на нараторите може да се поврзе со непостојаноста и несигурноста на човечкиот живот. Животот претставува една непредвидлива патека која човекот мора да ја изоди. Нараторите ја раскажуваат приказната за ликот Бабацан. Некој од нараторите бил сведок на настаните, додека друг наратор ја слушнал приказната од некој друг. Нараторите на одредени места од книжевното дело се омнисцентни сеприсутни (омнипрезентни), додека на друго место од книжевното место се прикриени, односно омнисцентни минимални. Нараторите во романот се антропоморфни, според класификацијата на нараторите врз основа на нивната припадност на антропоморфни или неантропоморфни битија.

Во сооднос со нараторите, во романот се присутни и наратери. Наратер е оној кому му се обраќа нараторот. Во улога на наратери во романот се појавуваат повеќе ликови. Наратерите активно ја слушаат приказната и на одредени места се вклучуваат во нарацијата. Особено воочлив во романот е големиот интерес на

наратерите за наратијата. Вклучувајќи се во наратијата, наратерите ја менуваат својата улога и стануваат наратори. Таа динамична смена на позициите *наратор* и *наратер* го прави романот сложен, интересен, интригантен и динамичен. Во романот се присутни повеќе ситуации кога еден лик се појавува и како наратор и како наратер.

Читајќи го романот може да се забележи дека наратијата е претставена како еден жив разговор меѓу обични луѓе. Наратијата е водена непосредно. Таа може да се дефинира како тонска снимка на која неколку луѓе раскажуваат приказна. Наратијата е изградена врз основа на живиот говор и македонскиот фолклор. Она што го прави специфичен овој роман е наративната структура и присуството на повеќе наратори и наратери. Благодарение на постоењето на повеќе наратори и наратери и врз основа на други негови специфики, романот „Бабаџан“ може да се смета за еден од првите македонски постмодернистички романи.

Користена литература

- [1] Андоновски, Венко (2013). *Обдукција/ Абдукција на теоријата. Том II: Наратологија*. Скопје: Галикул.
- [2] Андоновски, Венко (1995). *Структурата на македонскиот реалистичен роман*. Скопје: Детска радост.
- [3] Додовски, Иван (2004). *Наративни стратегии во психолошкиот роман*. Скопје: Култура.
- [4] Младеноски, Ранко (2012). *Наратологија*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет.
- [5] Чинго, Живко (1989). *Бабаџан*. Скопје: Наша книга.